

Mindeparkens historie

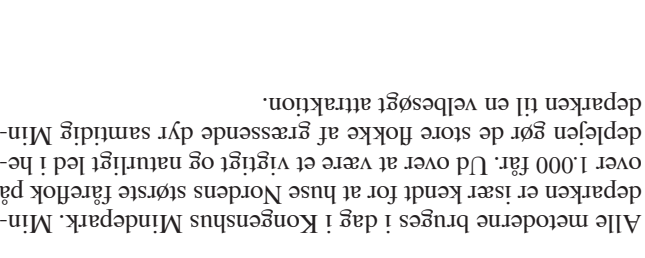


Opdyrkningen af de jyske heder startede i 1754 her ved Kongenshus. Det var den mecklenburgske officer Ludvig von Kahlen, der satte den første plov i heden. Kong Frederik V støttede von Kahlen i bygningen af et hus, som derfor blev opkaldt efter kongen. Opdyrkningen gik ikke godt, og inden von Kahlen opgav i 1766, måtte han have væbnet nattevagt for at hindre folkene i at flygte.

I mellemtiden – i 1758 – havde kongen fået held til at skaffe omkring 1.000 bønder fra vinegnene omkring Rhinen og Mainz hertil for at opdyrke jorden. Men da de så den usle hede, drog mange hjem igen. En del blev dog, og de fik mange steder ved hårdt slid brækket den hårde al-jord op og gjort den anvendelig til dyrkning. En af tyskernes kolonier lå ved Grønhøj tæt ved Kongenshus. Man kalder dem »kartoffeltyskerne«, fordi de efter sigende indførte kartoflen til Danmark. Mange af deres efterkommere med kendte navne som Bitsch, Dürr, Lajer, Philbert og Würtz bor stadig på egnen. Helt indtil 1872 blev der prædikeret på tysk i Frederiks Kirke.

Efter von Kahlens tid var der en stille periode om Kongenshus. Men i 1913 købte den rige købmand Hans Dall 1.300 hektar på Kongenshus. Han startede en renpark, hvor renerne blev passet af en ægte lapfamilie. I de næste ti år var Kongenshus Hede en meget besøgt turistattraktion. Renparken måtte dog lukke, da dyrene blev ramt af sygdom.

Kongenshus Hede blev fredet i 1943. Samtidigt med fredningen blev den selvejende institution »Kongenshus Mindepark for Hedens Opdyrkere« stiftet, og 1.200 hektar blev købt op. I 1953 blev Kongenshus Mindepark indviet. Hedens pionerer og de seje hedebønder er i dag mindet i en monumental mindedal og mødeplads, hvor der er rejst over 300 mindesten.



Hvis man vil bevare en hede, må man derfor pleje heden. Det kan ske med forskellige metoder, f.eks. nedskæring af buske og træer, slåning af gammel lynn, afbrænding og græsning. Bævreasp eller Eg.

Desuden spredes frø fra forskellige træarter til heden, så heden med tiden kan gro helt til med træer. Det er ofte Bjergfyr,

Men man kan ikke bare frede en lynchede og lade den passe sig selv. Hvis Hede lynng ikke fornyges, svækkes den og dør af ælde efter ca. 25-30 år. Dens plads overtages ofte af græsser som f.eks. Bølget Bunkke og Blåtop.

Denne udvikling kunne naturskelskerne ikke gå med til. Mange af vore mest kendte biologer, digtere og malere havde lovpriist heden og dens særpræg. Der blev derfor rejst flere frednings-sager for at beskytte de sidste, større hedeområder. Kongens-hus Hede blev således fredet i 1943.

Omkring 1950 var kun 2% af hederne i Danmark tilbage. Res-ten var opdyrket eller plantet til.

I de næste ca. 100 år forsvandt de jyske heder i en rivende hast. Omkring 1950 var kun 2% af hederne i Danmark tilbage. Res-

Fredning og hedepleje

alvor fart. Ligeledes gik plantningssagen over landet: Hjer-mind-præsten Hans Bjertregard's valgsprog var: »Hvor ploven ej kan gå, og leen ej kan slå, der skal et træ at stå«.

Velkommen til Kongenshus Mindepark



Her i Kongenshus Mindepark kan du opleve et af landets stør-ste sammenhængende hedearealer, ca. 1.200 ha i alt. På den store hede kan du stadig fornemme noget af tidligere tiders ødemark med vidt udsyn til alle sider. Heden er samtidig en fredet Mindepark, hvor du kan fordybe dig i historien om heden og dens opdyrkere.

Heden har et helt særligt plante- og dyreliv, som skal plejes og beskyttes. Den store lynghede naturplejes derfor med over 1.000 græssende får – Nordens største fåreflok.

På områdets fire P-pladser er der opstillet informationstavler. Herfra kan du følge afmærkede vandreruter rundt på heden. Vis hensyn til naturen og fårene: Hunde skal være i snor! Det er gratis at gå en tur på heden og køre på vejene i Minde-parken. Du kan også gæste Kongenshus Kro & Hotel. Du kan ligeledes besøge Kongenshus Naturcenter, som fortæller mange gode historier om det flotte område og dets spændende natur og historie.

For bevægelseshæmmede: Naturcentret, liften ved udkigs-tårnet og den blå natursti er indrettet til kørestolsbrugere. Det samme er toiletter og udekøkkenet ved Udkigstårnet i som-merperioden fra ca. maj til oktober. Se flere informationer på hjemmesiden.



vibORG
 KOMMUNE
 ☎ 87 87 87 87
www.viborg.dk/natur-og-miljoe



Kongenshus Mindepark
 ☎ 87 28 10 13
www.kongenshus.dk



Kongenshus-Guiden

I 1866 stiftede Enrico Mylius Dalgas Hedeselskabet. Med udgangspunkt i citatet »Hvad udad tabes, skal indad vindes« (tekst af digteren H.P. Holst) tog anvendelsen af hederne for

I starten af 1700-tallet opfordrede kong Frederik IV til at udnytte de enorme, magre heder, men forgesves. I 1754 tog opdyrkningen af de jyske heder sin spæde begyndelse. Det skete netop her ved Kongenshus (se afsnittet: Mindeparkens historie).

De største hedearealer i Vestjylland tilhørte kongen, og i 1500-1600-tallet lå de øde hen som kongelige villdibaner, det vil sige jagtområder.

Alligevel kunne datidens hedebønder finde ud af at leve på det sparsomme grundlag. Man lod fårene græsse på heden, hentede vinterfoder, skar lynchørv til opvarmning og spiste brød fra heden. Bønderne boede især på kanten af ådalene, hvor man kunne dyrke jorden og hente hø i engene.

Efter stenalderen bredte heden sig, så den i 1700-tallet dækkede over 1/3 af Jylland. I hele Vestjylland var der næsten ikke et træ at se. Man talte dengang om »Jyllands sorte hede«.

Hedens udnyttelse

En af hedens karakteristiske fugle Urfreglen er uddød i Dan-mark i dag, men den havde et af sine sidste tilholdssteder her på Kongenshus Hede. Til gengæld er der i de senere år kommet flere af den langnaebbede vadefugl Stor Regnspove.

Heden er altså skabt af mennesker. Alligevel findes der en del dyr og planter, som trives i denne naturtype. Ud over de lynn-agtige planter gror der smukke planter som orkideer og kurv-blomsten Guldblomme. Af dyr er der en del harer, ræve og rådyr.

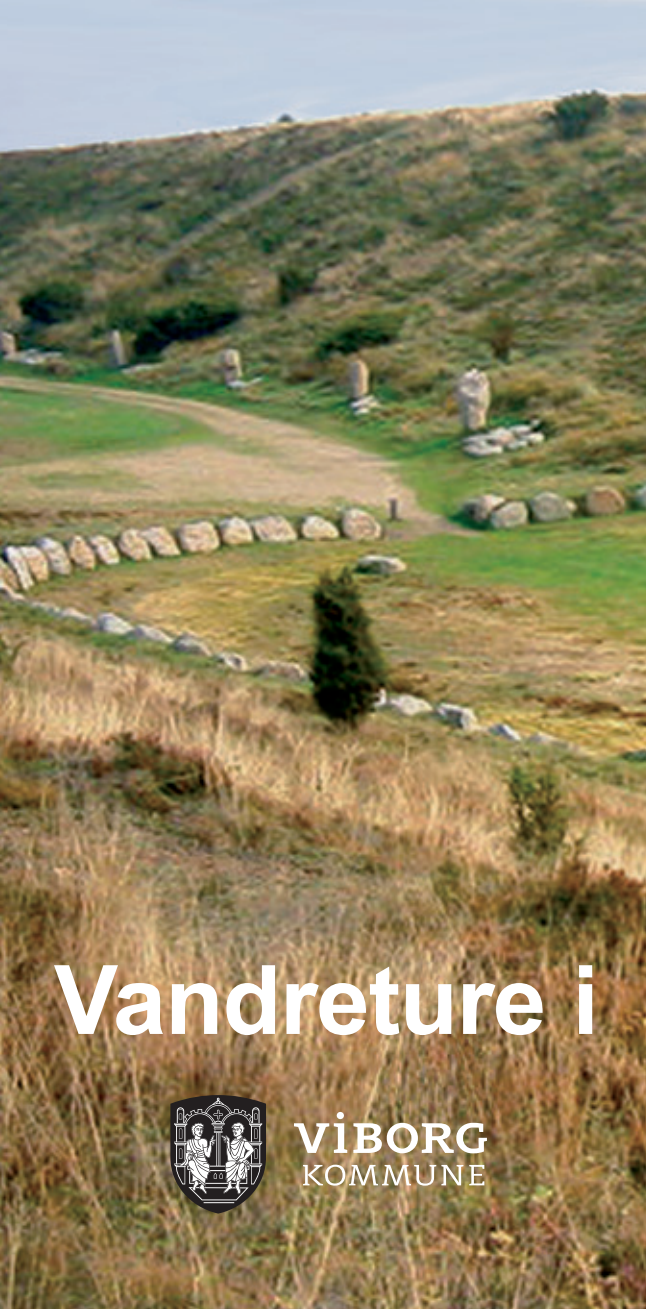
Den udpinte jordbund var meget næringsfattig. Derfor voksede der mest planter op, der kunne nøjes med meget lidt næring. Det var især Hede lynng, Revling og Tyttebær – planter, der den dag i dag vokser på heden.

Men efterhånden som mennesket kom til, ryddede man sko-ven. Man anvendte træet til tømmer og brændsel og lod husdyr græsse på de ryddede arealer, som herved blev udpint.

I dag er der lynchede på Kongenshus, men sådan har det ikke altid været. I stenalderen voksede der urskov på smeltvands-sletten – en blandet løvskov med en del eg.

Hedens planter og dyr

Kongenshus Mindepark



Vandreture i



vibORG
 KOMMUNE



Kongenshus-Guiden

(schematisk) Tre udløb for smeltvand fra Midtjylland i slutningen af istiden



Skelhøj og Karup. Igt se i de mange grusgrave, der findes på egnen mellem sand og grus afhjret af strømmende vand. Det kan man tyde-danneleseshistorie: Den består overvejende af groft og udvasket jordbunden på egnen bærer stærkt præg af den geologiske deret ca. 35 meter ned i den ældste hedeslette.

På Kongenshus Hede kan man i dag se tydelige »terrasser« på smeltvandsfloderne skiftede udløb. Karup Å er således ero-den ellers flade hede. Disse terrasser opstod, hver gang på Kongenshus Hede kan man i dag se tydelige »terrasser« på kæmpefloder (se III på kortet).

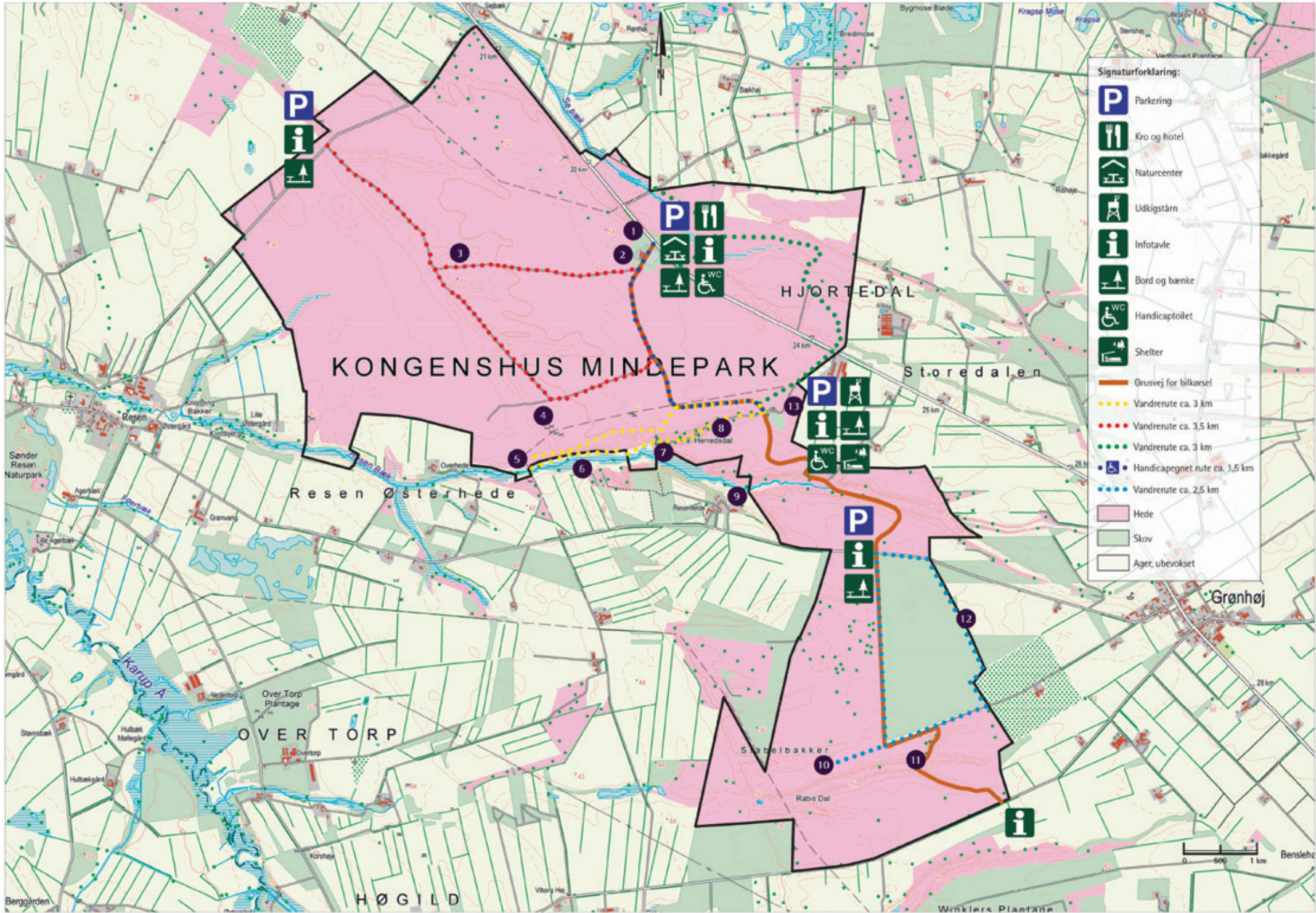
Til sidst løb smeltvandet ud i Skive Fjord og dannede Karup Ådal. Her løber Karup Å i dag som en lille rest af datidens Karup Dalen med hederne syd for Skive dannet (se II på kortet).

Siden tog strømmene retnig op til Venø Bugt. Derved blev slette dannet af afhjret sand og grus (se I på kortet).

Under istiden lå området uden for isranden og var altså ikke dækket af is. Ved slutningen af istiden strømmede enorme smeltvandsfloder fra hele det midtjyske område ud i havet vest for det nuværende Holstebro. Herved blev Karup Hede-

Kongenshus Mindepark ligger på en gammel smeltvandslette, dannet under den sidste istids slutning for 12-15.000 år siden.

Hedens geologi



1. Kongenshus Kro & Hotel: Kongenshus er opkaldt efter Kong Frederik V. Han opfordrede til opdyrkning af heden og rejste det første hus her omkring 1750. Dette hus er nu væk. Det nuværende hus er opført i 1913 i forbindelse med den renpark, som købmanden Hans Dall startede (se afsnittet: Mindeparkens historie). Der var tidligere et højt vandtårn midt i gården. I dag er den flotte bygning en velbesøgt kro og hotel med alsidige tilbud.

2. Kongenshus Naturcenter: I udstillingen kan du fordybe dig i hedens og Mindeparkens natur og historie. Her kan du blandt andet se mere om de sidste uflugle i Danmark samt se film og billeder om livet på heden.



Se ulven i Naturcentrets udstilling

3. Karup Dalen: Den markante skrænt er dannet i slutningen af istiden for 12-15.000 år siden. Det er en smeltevands-terrasse dannet af en kilometerbred flodstrøm, dengang de enorme smeltevandsmasser løb ud i Venø Bugt (se afsnittet: Hedens geologi). Karup Å er kun en lille rest af datidens kæmpefloder.

4. Gravhøje: Gravhøjene fortæller, at der har været arealer med hede siden oldtiden. Disse fem lave høje er sandsynligvis bygget i stenalderens enkeltgravs-kultur (ca. 4.500 år siden) og ældre bronzealder (ca. 3.500 år siden). Det er et godt sted at holde hvil på vandreturen. Der er en flot udsigt over Karup Ådal og Resen Bækdal.

5. Vadested og hulveje ved Resen Bæk: Her gik tidligere trafikken mellem Karup-egnen og kalkgruberne i Daugbjerg og Mønsted – en del af »Kalkvejen« Skive-Knudstrup. Hedens lyngtørv har man siden middelalderen brugt til at brænde kalk til mørtel, som blev brugt til egens landsbykirker.

6. Dalen med Resen Bæk: Det er en oplevelse at følge denne dal. Der er en stor kontrast mellem de tørre, brune hedeskrænter med flokke af får og de fugtige grønne enge med græssende kvæg. Langs bækken gror der buske af Porse, som er velegnet til fremstilling af kryddersnaps. Du har også gode chancer for at se rådyr, som ofte holder til i buskadset.

7. Mødepladsen: Denne plads er omkranset af 87 mindesten for personer, som har stået i spidsen for hedeopdyrkningen i Danmark. Her kan du blandt andet se mindestenen for den tyske officer Ludvig von Kahlen fra Mecklenburg. Den første, der netop her – i 1754 – forsøgte at opdyrke heden i Danmark – men forgæves (se afsnittet: Hedens udnyttelse).

8. Mindedalen: I denne flotte slugt er der rejst 434 sognesten og 39 herredssten med inskriptioner. Det er mindesten for de pionerer, der første gang satte ploven i den hårde al i Jyllands »sorte hede«. På sognestenen står navne på over 1.200 hedebonder. Den 8. maj 2004 fik Kongenshus Mindepark overrakt den Internationale Carlo Scarpa landskabsarkitekturpris.

9. Resenfælde: Bebyggelsen her på kanten af den maleriske dal hed tidligere Vestre Frederikshøj og er en af »kartoffeltyskernes« koloniseringssteder på Alheden (se afsnittet: Hedens udnyttelse).

10. Attrapflyvepladsen og skydestillingen: Her i området har der ligget en attrapflyveplads. Under 2. verdenskrig byggede tyskerne Flyvestation Karup – Fliegerhorst Grove – på Alheden ved Karup. Samtidig byggede de en attrapflyveplads her på Kongenshus. Den skulle bortlede de allieredes opmærksomhed fra den rigtige plads. Ingen af dem blev dog nogensinde angrebet. I dag kan man både i lyngen og i plantagen finde spor af jordvolde fra dengang.

11. Rabis Dal: Her starter dalen med Rabis Bæk som en tør, men meget markeret slugt i heden. Denne maleriske slugt er ofte blevet benyttet til optagelser af film, som handler om det slidsomme liv på heden. F.eks er en kendt TV-udgave af St. St. Blichers novelle »Hosekræmmeren« optaget her.

12. Lancaster flystyrt: Den 25. september 1942 styrtede et engelsk Lancaster-bombefly ned på heden. Flyet blev skudt ned af tyske jagerfly, og alle syv mænd, der var ombord på Lancaster-flyet, omkom. Nedstyrtningsstedet er markeret med en pæl med en påskrift af Lancaster-gruppen.

13. Udkigstårnet og madpakkehuset ved Mindedalen: Udkigstårnet er åbent i 2014 og tilgængeligt for bevægelseshæmmede. Udkigstårnet modtog i 2014 tilgængelighedsprisen fra Handicaprådet i Viborg Kommune. Du kan også overnatte på stedet i tre shelters, som enhver må benytte og eventuelt spise i madpakkehuset. Ved starten af Mindedalen vokser et mindre antal af den fredede orkidé Plettet Gøgeurt. De må naturligvis ikke plukkes.



Den gamle renpark



Herredssten



Pælen med mindetavlen for Lancaster flystyrtet